РЕЦЕНЗИЯ

от проф. И. Попова, Исторически факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“

за дисертацията на Надежда Захариева Янакиева, редовен докторант към секция „Култура на Балканите“, ИБЦТ - БАН, с тема ***Пътища и сгради на Балканите според италианската пътеписна традиция (16 – 17 век)*** в ПН 3.1. Социология, антропология и науки за културата, ДП „Теория и история на културата“.

На първо място трябва да отбележа, че процедурата на докторантката Надежда Янакиева е спазена според изискванията на съответните законови актове. Представената дисертация отговаря на минималните национални изисквания, а разглежданата тема е оригинална и актуална. Внимателно се запознах с представения текст и в самото начало мога убедено да заявя, че работата е приносна.

Състои се от увод, три глави, заключение, три приложения, извори и литература, списък на съкращенията, в размер на 239 страници.

Бих искала да подчертая, че трудът е посветен на интересен проблем, който досега не е бил предмет на задълбочено изследване в българската историография. Изследването се базира върху определет кръг източници, като са въведени в обръщение и нови извори, които позволяват дисертантката да стигне до съответните изводи.

В увода Н. Янакиева поставя ясно целите, задачите и определя методите на изследването си. Янакиена формулира основната цел така – „да запълни определена празнина в изследванията, като изведе инфраструктурните и пространствените характеристики на Балканите в контекста на османската политическа и културна действителност, видяна през погледа на италианските пътешественици.“ Определен е хронологическият обхват на труда, заложен още в заглавието – 16 – 17 в., като е дадена аргументация за избора на този период. Посочените са и задачите на дисертацията – „селекция, превод от италиански език (в случаите, когато текстовете не са преведени на български) и анализ на онези части от произведенията, които съдържат ценни сведения за пътищата, селищата и сградите на Балканския полуостров“. Дисертантката се спира и на подбраните от нея извори, като посочва, че са включени текстове с различен характер – дипломатически доклади, дневници на пътувания, итинерарии, търговски описания и лични свидетелства, като правилно отбелязва, че „това разнообразие позволява да се проследят различни гледни точки към пътя и инфраструктурата на Балканите“. Използвани са текстовете на Бенедето Рамберти, Катарин Дзен, Якопо Соранцо, Паоло Контарини, Джовани Киаромани, Томазо Алберти, Марино Кавали, и др., голяма част от които са в превод на нейния научен ръководител проф. Пенка Данова. Трябва да се

отбележи, че самата дисертантка въвежда в научно обращение в превод на български език текста на Томазо Алберти, което е ценен принос на работата.

Първата глава е посветена на политическата история на Европейския Югоизток, озаглавена *Османската империя и старите италиански държави 16 – 17 в.*, В нея докторантката проследява „историко-политическия контекст, в който се осъществяват пътуванията на италианските автори през Балканите“. Янакиева вярно посочва, че през 16 и 17 век отношенията между Османската империя и т.нар. стари италиански държави – преди всичко Венеция, Генуа, Папската държава, Тоскана и Неапол – се характеризират „с динамика, колебаеща се между конкуренция, конфликти и прагматичен диалог“. В главата са разгледани и сухопътните маршрути, използвани от италианските пътешественици. Правилно е отбелязано, че т.нар. Среден път, или Via Diagonalis, е най-интензивно използваният сухопътен маршрут в Османската империя.

Втората глава е същностна по темата на дисертацията и е посветена на *Via Diagonalis или т. нар. Среден път*, който е с важно значение за пътуването през Балканите още от Античността, през цялото Средновековие и също така в разглеждания период. Докторантката последователно проследява сведенията на италианските пътешественици за отделните градове, основни спирки по Via Diagonalis, като се спира на ключовите от тях – Белград, София, Пловдив, Свиленград, Одрин. Посочено е, че градовете по Via Diagonalis функционират като основни станции за почивка, подмяна на коне и снабдяване с провизии, като са отбелязани и усилията на Османската империя за поддържане на инфраструктура, охрана и логистика. Авторката отбелязва и интереса на италианските автори към антично минало на тези градове по ключовото трасе на Балканите, но и факта, че те същевременно не премълчават и чертите на съвременната османска градска среда. София е разгледана чрез географското си положение, градоустройствената си структура и сведенията за църквата Св. София и връзката й с името на града. Пловдив заема особено място в италианските описания, в които се акцентира на останките от Античността в района му. Одрин е представен като един от най-значимите градове по маршрута, с богата информация за ханове, пазари, крепостни стени, мостове, джамии, църкви, сараи и кервансараи.

Основните италиански автори, на чийто текстове се опира Янакиева в анализа си в тази глава са: Маркантонио Пигафета, Джовани Киаромани, Джовани Беналя, Джовани Батиста де Бурго, Бенедето Рамберти, Якопо Соранцо, Катарин Дзен, Паоло Контарини, Марино Кавали. Последователно са проследени освен пътя като такъв,

инфраструктурните обекти разположени по протежението му – кервансараи, ханове, пазари, мостове и други съоръжения.

Специално внимание в тази глава е обърнато и на други маршрути, които водят до централната ос на Via Diagonalis. През разглеждания период италианските пътешественици навлизат на Балканите предимно по море, като достигат до пристанищата Дубровник, Котор, Улцин, Шкодра, Дурас. От тези крайбрежни центрове започват различни сухопътни маршрути, които постепенно се събират и се вливат във Via Diagonalis. Янакиева проследява особеностите на тези пътища, условията на придвижване по тях, както и ролята им за свързването на Далматинското крайбрежие с вътрешността на Балканите и османската пътна система.

В тази втора глава са разледани и противоречивите оценки на италианските автори за сигурността и състоянието на пътищата. В заключението към главата вярно е отбелязано, че Via Diagonalis запазва своето ключово значение на основен сухопътен маршрут свързващ Белград и Константинопол, както и функцията на гръбнак за военните, търговските и административните комуникации в османските Балкани. Италианските пътеписи го представят като най-добре организираната и най-сигурната пътна артерия в региона. Именно по този маршрут османската държава концентрира своите усилия за поддържане на инфраструктура, охрана и логистика, което ясно личи в сравнение с останалите пътища, водещи към него.

Третата глава е посветена на т. нар. *Десен път*, тоест става въпрос за пътя покрай крайбрежието на Черно море, който води от Константинопол през Одрин, Айтос, Провадия, Добрич до река Дунав. Надежда Янакиева правилно заключава, че този път е използван предимно от търговци и се отличава с „по-ниска гъстота на населението, ограничено присъствие на османски гарнизони и относително слаба логистична инфраструктура“, което го прави по-рисков за преминаване в сравнение с Via Diagonalis.

Съответно това води и до по-слабото документиране на Десния път в италианската пътеписи. Именно поради това сведенията на Томазо Алберти, които дисертантката въвежда в научно обръщение в български превод, придобиват особено значение. Той е един от малкото италиански автори, които преминават по този маршрут и оставят сравнително подробно описание. В дисертационния труд е включен превод на откъс от неговия текст, отнасящ се до българските земи, което дава възможност за по-задълбочен анализ на маршрута и съоръженията по него (Вж. Приложение 1).

Обект на проучване в тази глава са селищата Кючюкчекмедже, Бююкчекмедже, Силиври, Чорлу, Люлебургас, Бабаески, Хавса, Айтос, Провадия, Добрич, Мачин.

Вниманието на дисертантката е съсредоточено върху пътните съоръжения, местата за престой, възможностите за снабдяване и степента на сигурност по маршрута. Н. Янакиева заявява, че текстът на Томазо Алберти ще бъде съпоставен с пътеписа на Мартин Грюневег. Макар че двамата автори преминават през сходни места, техните гледни точки са различни. Смятам обаче, че не е направено достатъчно задълбочено сравнение между двата текста, от което дисертацията само би спечелила и повишила своето качество.

В заключението Н. Янакиева обобщава основните изводи по темата. Докторантката въз основа на анализа на сведенията на италианските пътеписи от 16 – 17 в. разкрива сложния и често противоречив образ на Балканите, който се формира в съзнанието на западноевропейските пътешественици.

Особено място в изследването е отредено на сведенията за укрепените градове, мостовете, пътните станции, хановете и кервансараите. Споделям мнението на авторката, че изследването й доказва, че „въпреки всички ограничения и субективизъм, италианските пътеписи от 16 – 17 век представляват ценен и често уникален източник за проучване на историческата география, инфраструктурата и социалната реалност на Балканите през разглеждания период“.

Съгласна съм напълно с нейното твърдение, че „пътната инфраструктура на Балканите, макар и често описвана като запусната и опасна, в действителност разкрива картина на активно благоустрояване и грижа за пътниците“.

Също така подкрепям извода й, че мостовете, хановете, кервансараите, имаретите и религиозните комплекси не са просто транспортни съоръжения, а „многофункционални пространства, свързани със стопански, социален и религиозен живот. Около тях възникват пазари, вакъфски институции, нови квартали и селища с различна функция – търговска, религиозна, благотворителна и административна“.

Правилно е заключението на Н. Янакиева, че със съпоставката на италианските пътеписи се открояват „модели на социално-етническо разслоение в градската тъкан, различия между укрепени и равнинни части, както и връзката между ключови инфраструктурни съоръжения и развитието на селищната среда“.

Научните приноси на дисертацията могат да бъдат обобщени така: за първи път е направен опит за изследване на пътищата (Via Diagonalis и Десния път), сградите и инфраструктурните обекти на Балканите през 16 – 17 век въз основа на италианската пътеписна традиция; систематизиран е корпус от сведения, въз основа на италиански пътеписи и други произведения, част от които са слабо познати в българската

историография; преведени и анализирани са нови или слабо познати сведения от италиански език, преди всичко текста на Томазо Алберти; реконструирани са основните характеристики на Via Diagonalis и Десния път; разкрито е, че инфраструктурните обекти на османските Балкани следва да бъдат разглеждани не само като елементи на придвижването, а като социални, стопански и културни центрове, които структурират пространството около основните маршрути.

Успоредно с това трябва да бъдат отбелязани и някои слабости в представения текст на дисертацията. На места има сериозни печатни неточности, които при такава работа би трябвало да бъдат избегнати. Трябва да има уеднаквяване на имената, а не да се срещат различни форми на едно и също име. Като пример мога да посоча *Катарино Дзено* в увода, и *Катарин Дзен* в основния текст на дисертацията. Смятам също така, че едно доста по-детайлно сравнение (каквото липсва в дисертацията) между текстовете на Томазо Алберти и Мартин Грюневег би могло да стане отправна точка за по-задълбочен анализ и съответно изводи по отношение на т. нар. Десен път и инфраструктурните съоръжения по трасето му. Като цяло мога да посоча, че ако имаше един по-задълбочен културологичен анализ дисертацията само би спечелила.

Авторефератът отговаря на изискванията, публикациите са по темата на дисертацията и са издадени в научни издания.

Въз основа на всичко казано до тук, въпреки отразените бележки, искам да изразя своето положително мнение за присъждането на образователната и научна степен „доктор“ на Надежда Янакиева и да й пожелая бъдещи творчески успехи.

София проф. Ивайла Попова

11.07.2026 г.